

YUSUF IDRIS IJODI VA “ENG ARZON TUNLAR” TO’PLAMI TAHLILI

*Xaitova Barno Mirsobitovna**YAU Filologiya va tillarni o’qitish:**Arab tili fakulteti 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yusuf Idrisning hayoti va ijodi haqida izlaniladi. Uning yozgan hikoyalari keltirib, “Eng arzon tunlar” to’plami tahlil qilinadi, hikoyalardagi asl mazmun va mohiyat ko’rib chiqiladi. Mashhur qisqa hikoya ustasi V. S. Pritchettg Yusuf Idrisning yozgan hikoya va asarlariga bildirgan tavsiflari keltirildi.

Annotation: This article explores the life and creative work of the famous Egyptian writer and novelist Yusuf Idris. It examines his short stories, particularly the collection “The Cheapest Nights,” analyzing their true meaning and essence. The study also presents the views and descriptions of the renowned short story master V. S. Pritchett regarding Yusuf Idris’s literary works.

Yozuvchi va publitsist Yusuf Idris 1927-yil Misrning Sharqiya viloyatida dehqonchilik muhandisi bo’lgan otasi Idris Ali va uy bekasi bo’lgan onasidan tug’ilgan. U Qohira universitetida tibbiyot yo’nalishida tahsil olib, 1951-yilda uni tamomlagan. O’n yil davomida davlat shifoxonasida shifokor bo’lib ishlagach, o’zini butunlay yozuvchilik faoliyatiga bag’ishlagan.

Misrning chap qanot (sotsialistik) siyosiy tashkilotlari a’zosi sifatida Idris yoshligidan siyosiy va vatanparvarlik harakatlarida faol ishtirok etgan. 1951-yilda u Talabalarni himoya qilish qo’mitasi ijrochi kotibi etib tayinlangan, keyinchalik Talabalar qo’mitasi kotibi lavozimida ishlagan. Bu davr — Ikkinchi jahon urushi tugaganidan so’nggi va 1952-yil iyul inqilobi (ya’ni Misr monarxiyasining tugatilishi) oralig’idagi siyosiy faol hayot bosqichi edi.

O’sha yillarda Idris siyosiy faoliyati tufayli to’rt marta hibsga olingan, ammo ularning birortasida uzoq muddat ushlab turilmagan. Shunga qaramay, u 1954-yil avgustidan 1955-yil sentyabrigacha prezident Gamal Abdul Nosir siyosatini tanqid qilgani uchun qamoqda o’tirgan.

1961-yilda Idris Jazoir inqilobchilari safiga qo’shilib, ular bilan birgalikda fransuz mustamlakachiligiga qarshi olti oy davomida kurashgan.

U 1957-yilda Rag’aa al-Rifai ismli ayolga uylanib, bir qiz va ikki o’g’il farzand ko’rgan.

1954-yilda Idrisning birinchi hikoyalar to’plami — “Eng arzon tunlar” (“Layali Arxas” – ليالي أرخص) nashr etilgan bo’lib, unga Toha Husayn kirish so’zi yozgan. To’plam o’quvchilar va tanqidchilar tomonidan iliq kutib olingan va Idrisni yigirma

yetti yoshida mashhur yozuvchiga aylantirgan.

Asarning realistik ruh, oddiy xalq tili, chekkada qolgan qahramonlar va ularning og‘ir hayotiga nisbatan hamdardona munosabati tufayli “Eng arzon tunlar” arab qisqa hikoyachiligi uchun yangi bosqich deb baholangan.

Keyingi chorak asr davomida Idris o‘z adabiy obro‘cini mustahkamlab, 13 ta qo‘shimcha hikoyalar to‘plamini chop ettirgan. Eng muhimlari orasida:

- “Farahat Respublikasi” (1956) (جمهورية فرحات),
- “Shunday emasmi?” (1957) (أليس كذلك),
- “Nomus voqeasi” (1958) (حادثة شرف),
- “Qichqiriqlar tili” (1965) (لغة الآي.. الآي),
- va “Go‘shdan qurilgan uy” (1971) (بيت من لحم) bor.

Idrisning qisqa hikoyalari arab adabiyotiga shunchalik kuchli ta‘sir ko‘rsatganki, tanqidchilar ularning paydo bo‘lishini arab hikoyachiligi tarixidagi eng muhim burilish nuqtasi deb hisoblashadi.

Qisqa hikoyalardan tashqari, Yusuf Idris olti qissa (novella) yozgan. Ularning birinchisi va eng mashhuri — “Gunoh” (“Al-Harom”, 1959) bo‘lib, unda Misr qishloqlaridagi ko‘chma ishchilarning og‘ir hayoti tasvirlangan.

Keyingi qissalarida — “Oq ayol” (1959) (البيضاء) va “Aybdor” (1962) (العييب) — yozuvchi mavzuni dehqonlar hayotidan olib, misrlik o‘rta sinfning ichki ziddiyatlariga o‘giradi.

Keyingi uch qissasida esa Idris Misrning shahar va qishloq muammolaridan uzoqlashib, Evropa hayotiga murojaat qiladi:

- “Erkaklar va buqalar” (1964) (رجال وثيران) — Ispaniyadagi buqalar jangi haqida,
- “Xonim Vena” (1977) (الآنسة فيينا) hamda
- “Nyu-York 80” (1980) (نيويورك 80) — arab erkagi va g‘arb ayoli o‘rtasidagi munosabatni yoritadi.

Idrisning qissalari odatda uning qisqa hikoyalari qaranganda kamroq badiiy deb baholansa-da, ular keskin siyosiy va jinsiy mavzularni ko‘tarib chiqqani, ijtimoiy va siyosiy munozaralarga turtki bergani bilan arab adabiyotida muhim o‘rin tutadi.

Yusuf Idris o‘zining badiiy yetukligi, xarakterlar psixologiyasini nozik ifodalash mahorati va inson ruhiy olamiga chuqur kirib borishi bilan misrlik novellistlar orasida o‘chmas iz qoldirgan. Aynan uning ijodida Misr hikoyachiligida 1950-yillarning boshlaridan 1980-yillarning boshlarigacha yuz bergan o‘zgarishlar yaqqol ko‘zga tashlanadi. Tadqiqotchilarning ta’kidlashicha:

“Zamonaviy misr hikoyasi — bu doimiy izlanishda bo‘lgan, tez o‘zgarayotgan dunyo qiyofasini va uni san’atkor ongida aks ettirishning yangi ifoda vositalarini izlovchi nihoyatda harakatchan janrdir”

Mashhur qisqa hikoya ustasi V. S. Pritchett shunday degan edi:

“Men har doim hikoya muallifi jurnalist kabi kuzatuvchan, aforistik fikrli,

axloqshunos va shoirday sezgir bo‘lishi kerak, deb o‘ylaganman. Hikoya shakli — bu sonet yoki ballada shakliga yaqin shakldir...”

Bu fikr Yusuf Idris ijodiga ham to‘liq tatbiq etilishi mumkin. U faqat o‘zi yaxshi bilgan yoki bevosita boshidan kechirgan hayotiy holatlar haqida yozadi. Uning prozasi hissiyotlarga boy, tematik doirasi keng va umuminsoniy mazmunga ega.

Yusuf Idrisning kichik hajmli asarlari (hikoya va novellalari) yozuvchining faol fuqarolik pozitsiyasini, o‘z davri jamiyatining axloqiy qadriyatlari va ma’naviy muhitiga bo‘lgan munosabatini ifodalaydi. Hayotdagi uyg‘unlik va drammatizm uning ijodida o‘z ifodasini topib, turli bosqichlarda yozuvchining hayotiy kechinmalarini aks ettirgan.

Dastlabki hikoyalarida hayotning noqulayligi, beqarorligi, insonning oddiy hayotdagi cheklangan imkoniyatlari tasvirlanadi. Ammo bu asarlarda achchiqlik yoki tushkunlik sezilmaydi — ular aksincha, hayotga muhabbat va insoniy g‘ururni ifodalaydi. Keyingi asarlarida esa insonning hayot va o‘lim oldidagi himoyasizligi mavzusi yetakchi o‘rin egallaydi va bu motiv yozuvchining ijodida doimiy ramz sifatida saqlanib qoladi.

U talabalik yillaridayoq adabiyotga qiziq boshlagan va 1954-yilda o‘zining birinchi hikoyalar to‘plami — “Arkhas Layali” (“Eng arzon tunlar va boshqa hikoyalar”)ni nashr ettirgan.

Bu to‘plam arab adabiyotida qisqa hikoya janrining yangi bosqichini boshlab bergan asar sifatida baholanadi. Ayniqsa, “Eng arzon tunlar” hikoyasi yozuvchining Misr jamiyatidagi aholi sonining keskin o‘ssishi, kambag‘allik va ijtimoiy beqarorlik haqidagi chuqur tashvishini ifodalaydi.

Asarda Abd al-Karim ismli oddiy erkak kechasi gavjum qishloq ko‘chalarida g‘azab bilan yuradi. U atrofida to‘plangan ko‘plab kambag‘al bolalardan bezor bo‘lib, o‘z-o‘zidan savol beradi: “Nega bu bolalar bunchalik ko‘p? Ularning ko‘pchiligi jinoyat yoki ochlikdan halok bo‘lishi aniq-ku?” Bu savollar orqali Idris aholi ko‘pligi va ijtimoiy beparvolikni keskin tanqid qiladi.

Abd al-Karimning g‘alati, ba‘zan aqldan ozganga o‘xshash harakatlari aslida jamiyatdagi ruhiy bosim va ijtimoiy nochorlikning ifodasidir. Yozuvchi uning holatini quyidagicha tasvirlaydi:

“U oddiy odam edi, tun hayotining sirlaridan bexabar, choy boshi aylanayotgan, cho‘ntagida so‘nggi tiyini ham qolmagan sovuq qish kechasida. Atrofidagi do‘stlari esa allaqachon uyquga ketgan. U nima qila olardi? Faqat har doim qilgan ishini: sovuq kechada uysiz yurishni davom ettirishni.”

Bir necha oy o‘tib, uning xotini yettinchi farzandini dunyoga keltiradi. Yillar o‘tganidan so‘ng ham Abd al-Karim o‘sha holatda qoladi — har kecha u tor, gavjum ko‘chalarda nega hali ham bu qadar ko‘p bolalar borligini o‘ylab yuradi.

Bu hikoya orqali Yusuf Idris aholi portlashi, kambag‘allik va ijtimoiy

befarqlikning doimiy aylanisini fosh qiladi. U buni didaktik tonda emas, balki oddiy inson ruhiyatining ichki monologi orqali ko'rsatadi. "Eng arzon tunlar" — bu nafaqat ijtimoiy muammoni yorituvchi hikoya, balki umidsizlik va insoniy zaiflikni ramziy tarzda ochuvchi psixologik asardir

Idrisning tibbiy bilimlari ham bu hikoyada seziladi — u jamiyatni "kasal tana" sifatida tasvirlab, uning dardini oddiy insonlar hayoti orqali ifodalaydi. Shu sababli "Eng arzon tunlar" Misr adabiyotida realistik ijtimoiy hikoyaning yorqin namunasi sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://arablit.org/2012/10/26/close-encounters-with-yusuf-idris/>
2. <https://en.emadabdullatif.com/wp-content/uploads/2022/11/Dictionary-of-African-Biography-Yusuf-Idris-Encyclopedia-Article.pdf>
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/garmoniya-i-dramatizm-zhizni-v-novellistike-yusufa-idrisa/viewer>